

Šolski zvezki v nekaterih drugih slovanskih državah: Bolgarija, Češka, Hrvaška, Slovaška in Srbija

UDK 37.091.64:37(497.2)«1858/1950»

1.02 Pregledni znanstveni članek

Prejeto: 14. 2. 2013

Vera Kisiova*

Pregled razvoja šolski svezaka u Bugarskoj od sredine 19. do sredine 20. stoljeća

*Към въпроса за разпространението на учебните тетрадки в
България от средата на XIX до средата на XX век*

*Pregled razvoja šolskih zvezkov v Bolgariji
od sredine 19. do sredine 20. stoletja*

*An overview of the development of school exercise books in Bulgaria from the
mid-19th to the mid-20th century*

Izveček

Članek predstavlja prvi poskus splošnega pregleda nastanka in uporabe šolskih zvezkov v bolgarskih šolah, kjer so postali bolj množični šele konec 19. stol. Opravljena raziskava temelji na informacijah, zbranih v večjih arhivih, muzejih in knjižnicah v Bolgariji ter v pedagoški periodiki. Prav tako prispevek upošteva ohranjene kataloge založniških hiš in seznamov objavljenih bolgarskih knjig v obravnavanem času. Prve sodobne bolgarske zvezke za pisanje je 1858 izdajal Hristo Danov v Pešti (Budimpešti), kasneje tudi drugi.

Abstract

The article represents the first attempt at a general overview of the origin and use of exercise books in Bulgarian schools, where they did not begin to be used on a larger scale until the late 19th century. The research carried out is based on the information collected in large archives, museums and libraries in Bulgaria and in the educational press. The article also takes into account the preserved catalogues of publishing houses and the lists of the Bulgarian books published around the same time. The first Bulgarian modern exercise books were printed in 1858 by Hristo Danov in Budapest.

* Vera Kisiova, mag. istorije, viši kustos, vođa odjela, Regionalni istorijski muzej Plovdiv – Spomen kuća Hristo G. Danov, Bugarska; Вера Кисьова, магистър по история, уредник, завеждащ отдел в Регионален исторически музей, Пловдив - Къща музей »Христо Г. Данов«, България; e-mail: vkisiova@hotmail.com

Raznolikost proučavanih tema baziranih na školskim sveskama kao izvoru istorijskog saznanja, i konferencija koju je organizovao Slovenački školski muzej u Ljubljani, bili su glavni razlozi mog prvog pokušaja da obuhvatim početke objavljivanja i distribucije školskih svezaka u obrazovnom sistemu Bugarske. Čudan je podatak da istorija školskih svezaka nije bila predmet proučavanja u bugarskoj istoriografiji. Istraživanja koja sam sproveda u najvećim bugarskim arhivima, bibliotekama i muzejima, kao i u pojedinim gradovima koji su bili centar razvoja obrazovanja tokom tzv. bugarskog narodnog preporoda, pokazala su da pojedini primerci školskih svezaka postoje i da su sačuvani, bivajući najčešće poklonjeni kao deo ličnih arhiva ili nekih školskih zbirki, ali celovite zbirke kao takve nema. Jedan od razloga za to je što pedagoški muzeji, kakvi su postojali u Evropi, nisu postojali i u Bugarskoj.

Jedan od prvih pokušaja u tom pravcu načinio je profesor Ivan Šišmanov, 1903. godine, koji je tada bio ministar prosvete. Sa željom da stvori školski muzej pri svom Ministarstvu, započeo je kampanju prikupljanja udžbenika, školskih svezaka i školskih rekvizita od vremena Preporoda. Svi sakupljeni materijali bili su prikazani na izložbi. Nažalost, nakon mnogobrojnih reorganizacija i spajanja državnih obrazovnih institucija, sakupljena zbirka nije bila sačuvana u svojoj celovitosti ni do današnjeg dana. Posle 1944. godine, prešla je u Institut za obrazovanje, a posle 1975. u Narodni muzej obrazovanja u gradu Gabrovu. Nažalost, školske sveske koje su se čuvale, nisu bile popisane u katalogu, i nisu bile predmet specijalnog istraživanja.¹

Školske sveske kao deo bugarskih školskih učila datiraju iz kasnog srednjeg veka. Postoji podatak koji pokazuje da su zajedno sa ruskim i srpskim crkvenim knjigama, korišćene za čitanje i pisanje i krasnopolisne sveske. One su se sastojale od nekoliko odvojenih listova prošivenih u male sveske (knjige). Ovaj tip svezaka koristio se dugi niz godina, sve do prve decenije 20. veka. One su u nastavu krasnopolisa (*čistopisanje*), reč ruskog porekla, uvedene kao školsko učilo. Istorijski podaci pokazuju da su prvo korišćene u pripremnim školama (školama u kojima se primenjivao metod zajedničkog učenja, gde su napredniji učenici podučavali mlađe đake), koje su osnivane od 1835. godine.²

Prve sveske (pregledalice) za krasnopolis izdao je Neofit Rilski, prvi bugarski pedagog, u Bukureštu 1837, u kome je on pručavao metod zajedničkog učenja. Rukovodstvo, ili uputstvo, za učenje krasnopolisa izdao je dr Petar Beron u Bukureštu 1843, Aleksandar Ruset 1845, hadži Najdan Jovanović u Beogradu 1848, Emanuel Vaskidović u Pešti 1858 i drugi. Do dolaska štanpara i izdavača autori su sasmi bili zaduženi za štampanje i rasturanje ovih upustava.³

1 Simeon Nedkov, Istorija bugarske muzeologije, Sofija 2006.

2 Bugarska knjiga. Enciklopedija. Urednik Ani Gergova, Sofija – Moskva 2004.

3 Bugarska probudjena književnost. Analitički inventar bugarskih knjiga i periodične štampne 1806-1879, sastavio Mano Stojanov, Sofija 1957

Prvi bugarski moderni izdavač bili su Hristo Danov i Dragan Mančov, koji su sredinom 19. veka otvorili knjižare u gradu Plovdivu, zatim u Makedoniji i u bugarskim gradovima Ruse i Svišov na Dunavu. Ova dva izdavača imali su ekskluzivno pravo za štampanje stručne literature. Informacije o njihovoj izdavačkoj delatnosti dobili smo na osnovu spiska zaliha za prodaju u njihovim knjižarama. Najstariji od njih je „Lista inventara knjiga za prodaju u knjižari Hrista Danova i družina u Plovdivu“ (Распис на книгите що се намират за продан у книжарницата на Хр. Данов и Друж. в Пловдив) iz 1866. godine. U njemu su navedeni „Primeri (pregledalice) za krasnopis“ (Примери за краснописание) koje je napiso Hristo Danov, a izdao u Pešti 1859. i „Propisi ili načrtanije za krasnopis“ (Пропис или начертание за краснописание); 8 listova. Reč „propis“ („пропис“) uzeta je iz ruskog jezika i označava svesku za učenje pisanja sa primerima kaligrafije i sa tekstovima. To je zapravo naš prvi primerak štampane đачке sveske. Ti propisi imali su treće i četvrto izdanje 1860. i 1872. godine.

Inventar iz 1881. godine sadržao je „Primere za krasnopis za bugarski jezik“ od J. Kovačeva (saradnik H. Danova) i „Propise za predmete: krasnopis, matematika, crtanje, slikanje. Tokom dve godine, 1882. i 1883, Danov je izdao „Obrasce za crtanje“ L. Lukaša i „Krasnopis“ od A. Šoureka. Godine 1889. D. Mišev je izdao „Svesku sa rečnikom za prepisivanje lekcija“ sastavljenu od strane F. Miklošiča i drugih slavista. U toj svesci već nailazimo na reč „tetradka“ („тетрадка“, preuzetu iz grčkog jezika), koja je i danas u upotrebi.

Godine 1890. štampane su „Sveske za vežbanje i crtanje“ od L. Lukaša, a 1891. izašlo je deveto izdanje „Primeri za krasnopis“ Gruje Hr. Danova (sina izdavača) kao i „Sveske za prepisivanje lekcija“ i „Sveske za obrascima za crtanje“ od Il. Gudeva, broj 10. I u Inventaru dugog velikog bugarskog izdavača đачkih svezaka Dragana Mančova nailazimo na uputstva za „Lepo pisanje“ sa modelima za kopiranje, koja su štampana 1863, 1864, 1867, 1883. i 1884. godine u Bukureštu i Pešti, a koje je on sastavio ili neki drugi autori.

Jedan poznati izdavač, Madjar Josif Eduard Rigler iz Budimpešte, osnovao je 1882. godine u gradu Ruse skladište i fabriku za papirnatu robu. On je snabdevao štamparije, knjižare i izdavače u celoj Bugarskoj sa raznom robom uključujući i đачке sveske. Rignoreve đачке sveske bile su najpoznatije i najviše u upotrebi u bugarskim školama. Đачке sveske izdavali su i drugi izdavačke i knjižari, ali potpuni spisak izdavača nije lako sačiniti jer nisu sačuvani primerci, ili neki reklamni uzorci.

Posle oslobodjenja Bugarske 1878. godine država je bila podeljena na Kraljevinu Bugarsku i autonomnu oblast Istočnu Rumeliju. Ujedinjavanje zakonodavstva u oblasti prosvete započelo je nakon Ujedinjenja 1885. godine i to sa usvajanjem „Zakona o narodnom obrazovanju“ 1892. Godine. Na osnovu tog Zakona 1896. bio je usvojen „Pravilnik“ na osnovu koga su svi udžbenici i pribor obavezno morali da imaju saglasnost Ministarstva za narodno obrazovanje. Iste godine počeo je da izlazi „Učilišni pregled“ („Училищен дневник“ - Školski pregled) zvaničan časopis Ministrstva. Na njegovim stranicama štampani su članci na temu krasnopisa, bugarskog jezika i matematike kao i o upotrebi školskih svezaka u bugarskim školama.

U prvim brojevima časopisima štampane su instrukcije da se za pisanje ne upotre-

Sveska za vertikalna slova sa modelima od A. B. Bukovskog, 1914 / Тетрадка за отвесно писане с примери от А. Б. Буковски /Безенишек/, 1914 г. (Историјски музеј Пазарџиќ / Исторически музей Пазарджик)

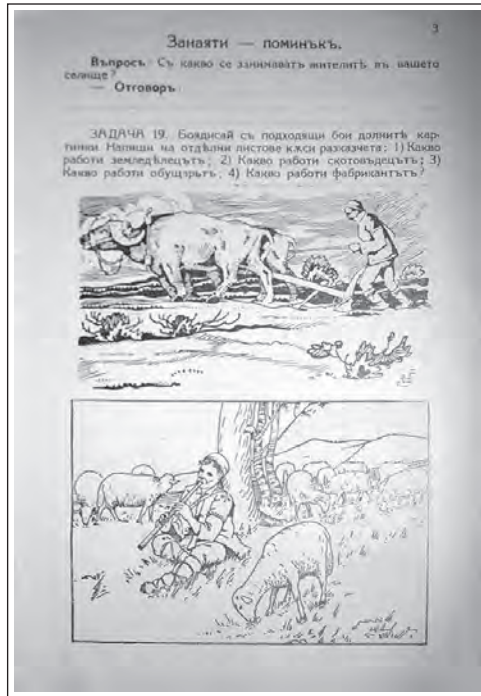

Vežbanka za lepopisanje od Toškova, 1922 /Тетрадка по краснопис от П. Тошков, 1922 г (Историјски музеј Казанлик / Исторически музей Казанлък)

bljavaju posebni listovi, već sveske sa koricama na kojima je pislo ime učenika, razred, škola i godina. Preporučeno je da se pisanje koriguje specijalnim mastilom, da se školske sveske čuvaju u specijalnom oramnu i da se vrate učenicima na kraju školske godine. Diskutovano je o nastavi lepog pisanja i o nedovoljnom broju obučених učitelja lepog pisanja, a za upotrebu preporučene su sveske za lepo pisanje od Riglera. Da bi se video učenikov napredak i da bi se negovao osaćaj zahvalnosti prema učitelju posebno je bilo sugerirano da se sveske čuvaju i upoređuju sa kasnijim primercima.⁴

Tokom prve decenije razvoja mlade bugarske države, školske knjige i nastavna sredstva imali su svoje prednosti i slabosti kao i školske knjige i oprema u Evropi. Veći broj školski udžbenika u Bugarskoj predstavljalo je prevod ili kompilaciju stranih originala. Prevodom i adaptacijom stranih originala, bugarski autori su pokušali da spoje bugarsku školu sa evropskom, i dozvolite nam da pomenemo Slovenskom, teorijom i praksom svetovnog obrazovanja.

4 Školski pregled / Училищен преглед, I, 1896, p. 989

*Sveska, 1930 / Тетрадка по родинознание, 1930 г.
(Istorijski muzej Kazanlik / Исторически музей Казанлък)*

sveske za „Lepo pisanje uspravnih slova“ (Ръководство за отвечно писмо) i „Sveske za uspravna slova sa primerima“ (Книжки /тетрадки/ за отвечно писане с примери“) A. B. Bukovskog (Bezenška). Katalog takodje sadrži uputstva za upotrebu uspravnih slova i njihove prednosti. Njegove sveske štampane su u različitim štamparijama u Plovdivu i bile su prodavane u gradu Sofiji i drugim većim gradovima u Bugarskoj. Drugi autori - P. Toškov 1922. godine i D. Grančarov 1892. godine izdali su slične sveske na čijim je koricama bio karakteristični crteža sa učenika u pravilnom i nepravilnom položaju, a na koricama su bila uputstva za lep rukopis i zdrva način života.

Knjižare Bezenška prodavale su i druge tipove školskih svezaka, štampane na „dobrom papiru“, sveske za slikanje i dr.

Školske sveske u širu upotrebu ulaze tokom 20-ih i 30-ih godina 20. veka. Zajedno sa specijalnim sveskama za krasnopis, matematiku, crtanje i slikanje, koristile su se u školi i kod kuće i obične sveske na linije za vežbanje pisanja. Sačuvani primerci pokazuju raznovrsnost autora, izdavača, tipova tih svezaka. Naslovne strane su sadržavale crteže učenika u učionicama, učenika sa otvorenom knjigom, sa mastionicom, drvetom, itd., i sa natpisom „тетрадка“ (tetradka - sveska).

Većina školskih svezaka bile su objavljene posle 1935. godine i na naslovnoj strani im je pisalo „Odobriло Ministarstvo narodnog obrazovanja“ (Одобрено от МНП), kao i imena autora, izdavačkih kuća i štamparija. Karakteristično za njih je i to da iako su

štampane u različitim gradovima i štamparijama, sve one imaju isti tip slike na naslovnoj strani – simbole Narodnog oslobođenja i portrete prosvetitelja, kraljeva iz srednjeg veka, ikone svetih Ćirila i Metodija, fotografije najvećeg bugarskog manastira – Rilskog manastira, Bugarske majke, simbola ujedinjenja svih Bugara, fotografije kraljeva, kraljica i njihovih prestolonaslednika.

Tokom 1930-ih pojavile su se i školske sveske za prirodne nauke, poznavanje prirode i notne sveske.

Sa dolaskom socijalističke vlasti u Bugarsku 1944. godine, uspostavljen je vrlo brzo monopol nad trgovinom papira, a privatne izdavačke kuće i štamparije bile su nacionalizovane. Objavljivanje školskih priručnika i učila bilo je takođe podvrgnuto monopolu. Stvoreno je državno preduzeće Državna izdavačka kuća „Narodna prosveta“ (Народна просвета), kao i državno preduzeće za proizvodnju školskog materijala i učila „Učtehprom“ (Учтехпром). Logo državne izdavačke kuće i simboli socijalističkog vremena našli su se na naslovnim stranama tih školskih svezaka.

Izvori i literatura

Šolski dnevnik (Училищен дневник/Uchilisten dnevnik)

Šolski pregled (Училищен преглед/Uchilisten pregled) I, 1896.

Učitelj (Учител/Uchitel)

Lista inventara knjiga za prodaju u knjižari Hrista Danova i družina u Plovdivu,

(Распис на книгите що се намират за продан у книжарницата на Хр. Данов и Друж. в Пловдив), 1866

Bugarska knjiga. Enciklopedija. Urednik Ani Gergova, Българска книга.

Енциклопедия. Съставил Ани Гергова. София-Москва), Sofija – Moskva 2004.

Bugarska probudjena književnost. Analitički inventar bugarskih knjiga i periodične štampne 1806-1879, sastavio Manio Stojanov (Българска възрожденска

книжнина. Аналитичен репертоар на български книги и периодични издания 1806-1879. Съставил Маньо Стоянов. София), Sofija 1957.

Simeon Nedkov, Istorija bugarske muzeologije (Симеон Недков, История на

музейното дело в България. София), Sofija 2006.

Mariana Tomitova, Historic data concerning the participation of the Bulgarian school

in international and national exhibitions up to the Second World War, electronic magazine, 2./ (Мариана Томитова, Данни за участие на училището в международни и национални изложения до Втората световна война,

електронно списание, бр. 2), www.nmogabrovo.com,

*Резюме****Към въпроса за разпространението на учебните тетрадки в България от средата на XIX до средата на XX век******Вера Кисьова***

Темата за учебните тетрадки не е засегната в проучванията за историята на българското образование. В българските архиви, библиотеки и музеи се откриват отделни екземпляри като част от лични архиви, но не и като обособени колекции. Като част от българската учебна книжнина, учебните тетрадки навлизат по-масово в последното десетилетие на XIX век. Отпечатването и разпространението им е лична инициатива на частни книжари, издатели и печатари. Прегледът на запазените и достъпни каталози на книжарници и издателства сочи, че първите такива тетрадки по краснопис са издадени от Христо Данов в Пеща през 1858 г. След Освобождението (1878 г.) и Съединението (1885 г.) на България учебни тетрадки печатат още редица издателства в Северна и Южна България. Едва след 1896 г., когато е приет първият Правилник за учебниците, започва задължителното одобряване и на учебните пособия от Министерството на народната просвета. Въпреки че часовете по краснопис са включени в учебните програми, този предмет не се преподава навсякъде и въпросът за използването на учебните тетрадки често се дискутира на страниците на специализираните списания – Училищен дневник, Училищен преглед и Учител. Учебните тетрадки обаче, са включени сред експонатите, с които България участва на всички по-големи световни изложения за илюстрация на достиженията на българското учебно дело. 20-те и 30-те години на XX век учебни тетрадки печатат много от издателствата, които се специализират в учебна книжнина. След установяването на социалистическата власт в България, издаването на учебници и помагала става държавен монопол. Създава се Държавно издателство “Народна просвета” и по примера на СССР държавно предприятие за производство на учебни пособия.